

PANAJOT ELIAS DIMITRAS IN TALIA KALOGEROPULU*

Problem manjšin v »homogeni« državi: primer Grčije

Gradivo je bilo pripravljeno za Mednarodno znanstveno posvetovanje o manjšinah v jutrišnji Evropi (ISCOMET) in Evropsko znanstveno posvetovanje na temo »Nacija in država: majhne nacije in etnične manjšine v nastajajoči Evropi«, Evropski center za etnične, regionalne in sociološke študije (ECERS) Univerze v Mariboru, Slovenija, 3.–5. februar 1992.

Grčija je ena izmed najbolj homogenih držav na svetu, saj več kot 97% njenega prebivalstva pripada t. i. »grškemu narodu«, tj. tistim, ki govorijo grški jezik in se, vsaj navzven, štejejo za grške pravoslavce. V takem primeru bi bilo pričakovati, da država nima problemov z manjšinami. Zato tudi ne preseneča, da se o obstoju tovrstnih težav v tem delu Evropske skupnosti, ki je na skrajnem jugovzhodu celine, še ni govorilo. Pomanjkljivost informacij v zvezi z obstajanjem manjšinskih problemov je značilna tako za tisk kot tudi za raziskovalno delo: v tem smislu je tipičen sicer ambiciozno zastavljen in vsekakor priporočljiv esej, ki ga je napisal Caratini (1986). V njem piše o tistem, kar je celo Grkom tako rekoč neznano: omenja Grke oziroma grško govoreče manjšine v Gruziji, na Poljskem in v Kalabriji ter seveda Grke v Albaniji, hkrati pa ne pove nič o obstoju kakršne koli manjšine v sami Grčiji. Kljub temu pa je v zadnjih letih, in sicer potem ko se je »šibkim« v državah, ki so jih pred tem zatirale, končno uspelo maščevati in ko je tudi političnim teorijam modernizacije in marksističnim teorijam, ki so samozavestno oznanjale izginotje manjšin, definitivno odzvonilo, prišlo do pomembnega preobrata. Mednarodni tisk je namreč odkril, da v Grčiji ne obstajajo le manjšine, temveč tudi problemi, ki so s tem vprašanjem povezani, še zlasti problemi, ki se nanašajo na turško in makedonsko manjšino.

Katere manjšine?

Zadnji popis prebivalstva, ki je vseboval tudi vprašanja, na podlagi katerih je bilo mogoče opredeliti in oceniti manjšine v Grčiji, je popis iz leta 1951. Od takrat dalje prevladuje stališče vladajočega razreda, po katerem je treba biti slep za tovrstne probleme. To je povzročilo, da so se iz popisov v letih 1961, 1971, 1981 in 1991 črtala vsa relevantna vprašanja z očitnim namenom, da se eliminirajo manjšine ali pa vsaj prikrijejo podatki, ki so povezani s to problematiko, in na ta način

* Panajot Elias Dimitras, docent za politične vede, Atenska ekonomska in poslovna univerza (OPA), ter direktor Društva za komunikologijo in politične raziskave.

Talia Kalogeropulu, Društvo za komunikologijo in politične raziskave (ETEPE).

izničijo argumenti, ki bi jih »sovražnik« (s katerim so mišljene sosednje države, ki želijo zavarovati manjšine v Grčiji) utegnil s pridom izkoristiti. V nadaljevanju je tabela z izidi popisov v letih 1928 in 1951, ki vsebuje podatke o religiji in pogovornem jeziku, medtem ko popis iz leta 1951 vključuje tudi podatke o maternem jeziku.

Verske in jezikovne skupine v Grčiji

Etnična skupina	Prevladujoč jezik	Prevladujoča vera	Popis 1928		Popis 1951			
			Število	%	Število	jezik		%
						materni	pogovorni	
						Število		
grški pravoslavci	grščina	pravoslavna	5.819.742	93,87	3.454.495	96,27	435.268	97,4
Turki	turščina	muslimanska	86.506	1,4	92.219	1,2	92.443	1,2
Albanci	albanščina	*	18.773	0,3	22.736	0,3	7.803	0,1
Pomaki	pomaščina	muslimanska	16.775	0,3	18.671	0,3	17.854	0,2
katoliki	grščina	katoliška	33.910	0,6	28.092	0,4	28.267	0,4
protestanti	različni j.	protestantska	9.003	0,1	6.724	0,1	6.859	0,1
sefardski Židje	španščina	hebrejska	62.999	1,0	1.218	0,0	—	—
grški Židje	grščina	hebrejska	9.792	0,2	5.107	0,1	6.325	0,1
Armenci	armenščina	pravoslavna	33.634	0,5	8.990	0,1	3.677	0,1
Slavomakedonci	slovanski j.	pravoslavna	81.984	1,3	41.017	0,5	10.346	0,1
Vlahi	vlaški j.	pravoslavna	19.703	0,3	39.855	0,5	10.554	0,1
Cigani	ciganski j.	različne vere	4.998	0,1	7.429	0,1	4.147	0,1
Drugi	različni j.	različne vere	6.865	0,1	15.158	0,2	9.258	0,1
SKUPAJ			6.204.684	100,7	632.801	100,7	632.801	100

* Muslimanska po popisu iz leta 1928; pravoslavna po popisu iz leta 1951.

Vendar pa je možno izpodbijati tudi zgornje podatke. Tako George Mavrogordatos ugotavlja, da število Slavomakedoncev po popisu iz leta 1928 (81.984), »očitno ne izraža njihove dejanske moči, kar je posledica bodisi uradne politike ali pa oklevanja s strani obravnavanega prebivalstva, da se izreče glede jezika, ki ga dejansko govori – lahko pa je celo rezultat obojega. Najnovejši grški viri ocenjujejo, da je v Makedoniji več kot 200.000 bolgarsko govorečih prebivalcev, med katerimi je največ 80.000 do 90.000 takih, ki ne čutijo grške narodne pripadnosti. Dejstvo, da se to število ujema s tistim iz popisa, ni nujno naključno« (1983, str. 247).

Podobno »med dvema svetovnima vojnama se je le zanemarljiv del Kucovlahov izrekel za Romune. Mogoče je prav to razlog, da je njihovo število po popisu iz leta 1928 tako nerealno majhno. Znano je namreč, da se tisti Kucovlahi, ki so čutili grško narodno pripadnost, o svoji specifični govorici niso izrekli kot o materinem jeziku (isto, str. 264). V skladu s to ugotovitvijo Mavrogordatos navaja približno število Vlahov v tem obdobju, ki znaša med 150.000 in 200.000 ljudi. Pri tem se opira na oceno, ki jo je podal Evangelos Averov-Tosica, tudi sam Vlah in nekdanja vodilna osebnost v konservativni stranki. Še več: podatki iz popisa so povsem prezrli največjo manjšino, sestavljeno iz pripadnikov »starih kalendarištov« in »Jehovinih prič«.

Čeprav so zgornji podatki pomanjkljivi in zastareli, nam vendarle omogočajo,

da opredelimo manjšine, ki v 20. stoletju obstajajo v Grčiji, ter da spremljamo njihov razvoj.

Muslimani

So največja skupina s »starimi kalendaristi« kot edina možna izjemo. Večina jih živi v treh departmajih zahodne Trakije, ki predstavljajo tudi edino kopensko mejo med Grčijo in Turčijo. Ko sta leta 1923 Grčija in Turčija podpisali Lozanski mirovni sporazum, s katerim se je končala vojna v Mali Aziji, sta se tudi dogovorili, da preideta na medsebojno izmenjavo tistega dela grškega in turškega prebivalstva, ki je še vedno živelo v Turčiji oziroma Grčiji, z izjemo muslimanov v zahodni Trakiji ter Grkov v Carigradu (Istanbulu), Imvroso (Imrozu) in Tenedosu (Boz Dagi), ki so se na tem območju naselili pred 1918. letom. Približno 110.000 pripadnikov obeh manjšin je prejelo potrdila, ki so bila potrebna za stalno nastanitev (t. i. »etablise«), s čimer je bilo tem prebivalcem prizaneseno s preselitvijo. Muslimani v Trakiji pripadajo trem etničnim skupinam: Turkom, Pomakom (slavofonsko gorsko ljudstvo, ki je razkropljeno po celi Grčiji, Bolgariji in jugoslovanski Makedoniji) in Ciganom.

Na začetku je večina muslimanov v zahodni Trakiji pripadala t. i. »starim Turkom« (ali »starim muslimanom«), ki so nasprotovali sekularizaciji in uveljavitvi zahodnega načina življenja v Turčiji, kar je zagovarjal Kemal Atatürk. Vendar se je leta 1930 s pomočjo grških oblasti in v kontekstu razvijanja grško-turškega prijateljstva pričela nevtralizacija »starih Turkov« in, posledično, prevlada Kemalovih prenoviteljev. Na koncu je slednjim, ne nazadnje tudi zaradi diskriminacije, ki jo Grki čutijo do muslimanov, uspelo prebuditi turško nacionalno zavest – ne le med Turki, temveč, zlasti po drugi svetovni vojni, tudi med Pomaki (Dimitras, 1991a, str. 71). Glede slednjih so bile grške oblasti celo zadovoljne, saj so upale, da se bodo s tem Pomaki odtujili od prav tako slovanskih Bolgarov, ki so bili v tistem času glavni sovražniki Grkov. Šele ob nastanku grško-turške krize sredi 60. let, ki še vedno traja, so grške oblasti pričele s poskusi, ki naj bi prekinili vezi med to manjšino in Turčijo, vendar so pri tem izbrale načine, s katerimi so bili doseženi nasprotni učinki.

Po uradnih grških ocenah je na področju Zahodne Trakije nastanjenih skupaj 120.000 muslimanov. Iz tega je razbrati, da se muslimanska manjšina kljub tradicionalno visoki stopnji natalitete tudi 70 let po izmenjavi prebivalstva ni povečala. To pomeni, da se jih je veliko izselilo (oziroma je bilo prisiljeno izseliti se) iz Grčije. Z druge strani pa ne smemo pozabiti, da je v Turčiji ostalo le še nekaj tisoč Grkov. Turškim oblastem je namreč uspelo skoraj povsem eliminirati grško manjšino v tej državi.

Slavomakedonci

To manjšino je veliko težje definirati, saj je nastala kot stranska posledica dolga stoletja trajajočega sožitja Grkov, Turkov, Srbov, Bolgarov, Vlahov in Albancev na območju Makedonije. To ljudstvo, ki je slovanskega etničnega izvora, je govorilo jezik, podoben bolgarskemu, in je bilo po verski plati priključeno pravoslavnemu patriarhatu v Carigradu. Mnogi pripadniki tega ljudstva so sodelovali v grškem gibanju za neodvisnost (Castellan, 1991, str. 352) kot tudi v številnih

makedonskih vstajah, ki so bile uperjene proti turški oblasti. Skupni boj je mnogojezično skupnost navdihnil s solidarnostjo, ki ji je bila skupna grška nacionalna ideologija. Po končani krimski vojni se je začel dolgotrajen proces spreminjanja zavezništev. Kot posledica novonastalih socialnih, političnih in verskih teženj, ki so se infiltrirale na tem področju, je vsaka izmed mejnih držav začela dokazovati svojo upravičenost do ljudstva onstran meje (gre za prakso, ki traja še danes). Tako so Srbi dokazovali, da gre za srbsko prebivalstvo, Bolgari da gre za bolgarsko, Grki pa so menili, da gre za slavofonske Grke. Da bi se uprli tovrstnim težnjam, so proti koncu 19. stoletja in pod vodstvom Notranje makedonske revolucionarne organizacije (VMRO – op. prev.) na tem območju živeči Makedonci začeli razvijati lastno identiteto in pri tem celo poskušali, čeprav neuspešno, ustanoviti neodvisno državo. Kasnejša »makedonska bitka«, ki je trajala od 1903. do 1908. leta, je v resnici pomenila krvavi boj med krščanskimi populacijami na tem področju; zaradi realne grožnje pred popolnim uničenjem je povzročila spremembo tradicionalnih zavezništev celih skupnosti. Po koncu balkanskih vojn je bila Makedonija razdeljena med Grčijo, Bolgarijo in Srbijo. Sporazum, ki sta ga leta 1919 podpisali Grčija in Bolgarija, je med drugim vseboval tudi določbo o prostovoljni zamenjavi prebivalstva, in sicer Grkov v Bolgariji za Bolgare (v tistem času je bil to uradni naziv za Slavomakedonce) v Grčiji. To je povzročilo masovni eksodus Grkov in hkrati omejen eksodus Bolgarov. V Grčiji je ostalo približno 200.000 Slavomakedoncev, med katerimi so, kot se govori, le nekateri izražali težnje za uveljavitev lastne identitete. Večina, ki je veljala za slovanske Grke, pa je pridobila grško izobrazbo in se je zlahka vključila v okolje, v katerem je živila.

V obdobju med dvema vojnoma je Kominterneta spodbujala nastanek neodvisne makedonske države, in sicer z namenom, da bi le-ta nekoč postala sestavni del večje komunistične federacije na Balkanu. Čeprav je imel izraz, s katerim naj bi se poimenovali njeni državljani, geografski pomen, je sčasoma med slavofonskim prebivalstvom pridobil tudi nacionalni pomen. Izraz »Slavomakedonci« je v tem času uporabljala grška komunistična partija, da bi jih razlikovala od »Makedoncev«, ki so živeli v Grčiji. Potem ko so jo med drugo svetovno vojno porazili Nemci, je bila Grčija v letih 1941–1944 pod trojno okupacijo (nemško, italijansko in bolgarsko), med katero so številni Slavomakedonci sodelovali z bolgarskimi okupacijskimi silami. Med grško državljansko vojno (1944–1949) so se Slovani, ki so se borili na strani komunistov, obravnavali kot »Slavomakedonci«, medtem ko so tiste, ki so se borili v državni vojski, šteli med grške Slované. Po porazu komunizma je 40.000 slovanskih Makedoncev prebегnilo v sosednjo Socialistično republiko Makedonijo, umetno tvorbo Titove Jugoslavije, kjer so dobili »odskočno desko« (v obliki Republike Makedonije). Tu so se znašli vsi tisti begunci, ki niso imeli grške identitete (Kofos, 1990, str. 115–118).

Rezultati popisa iz leta 1951 omogočajo sklep, da je prav regionalna mobilnost povzročila upad števila prebivalcev znotraj te manjšine, kot tudi očitno razliko med tistimi, ki so kot materni jezik navedli slovansko makedonščino (41.017) in tistimi, ki ta jezik omenjajo zgolj kot pogovorni jezik (10.346). Če upoštevamo nagnjenost k asimilaciji kot tudi nezanesljivost statističnih podatkov iz popisa, lahko predvidimo, da v Grčiji danes živi več deset tisoč slavofonskih Grkov. Med njimi je le malo takšnih, ki se odrekajo grški identiteti.

Ko je leta 1912 zmagovalna grška vojska vkorakala v Solun, je to pomenilo osvoboditev židovskega mesta, ki je bilo do tedaj pod turško oblastjo. Trgovsko in industrijsko življenje je bilo v rokah sefardskih Židov (Morin, 1989). Tu so bili nastanjeni od 16. stoletja dalje, ko so pobegnili pred pregonom španskih katoliških kraljev. Solun je bil del turškega cesarstva, ki je bilo v tistem času tolerantno do Židov. Od 1912. leta dalje židovsko prebivalstvo Soluna (ki se ni nikoli počutilo kot grško in tudi ni sodelovalo v vstajah proti Turkom v 19. stoletju) zgublja pomen zaradi grškega antisemitizma (pri ljudeh in v oblasti), zaradi eksodusa v Palestino in predvsem zaradi holokavsta med drugo svetovno vojno. Danes je v Solunu in tudi drugod po Grčiji le še nekaj tisoč Židov, tj. potomcev asimiliranih grških Židov.

Katoliki

V deželi je več tisoč grških katolikov, ki jih je mogoče najti v Atenah ter na Kikladskih otokih: slednji so bili pod podaljšano vladavino Benetk in Genove. Zaradi močnega antikatoliškega razpoloženja grške cerkve katoliki niso sodelovali v grški vstaji proti turškemu cesarstvu, ki je bila leta 1820 (Woodhouse, 1991, str. 135). Nepopustljivo in zelo sovražno razpoloženo grško prebivalstvo je dolga stoletja gledalo na katolike kot na tujo prisotnost na grških tleh: ne preseneča torej, da so se v takšni sredini tudi katoliki počutili kot tujci (Mavrogordatos, 1983, str. 265). Danes nihče več ne dvomi o njihovi grški identiteti.

Armenci

Pripadniki te manjšine so se pojavili v Grčiji šele po letu 1922 kot begunci iz Turčije. Čeprav jih je Grčija ustrežljivo sprejela, je bilo njihovo bivanje le začasno, ker je večina kmalu emigrirala v sovjetsko Armenijo.

Albanci

Kljub dejstvu da so bili albanski muslimani (Čami) izvzeti iz preselitve prebivalstva, ki je bila 1923. leta, so med drugo svetovno vojno sodelovali z italijansko okupacijsko vojsko. Zaradi strahu pred represalijami so bežali v Albanijo. Danes v Grčiji živi le še nekaj tisoč asimiliranih, albansko govorečih pravoslavcev, t. i. Arvanitov.

Vlahi

So romunofonska manjšina, ki se je na začetku tega stoletja, in sicer v času, ko je sodelovala v boju za osvoboditev Makedonije, uprla Romuniji, ki si je prizadevala pridobiti njeno poslušnost. Čeprav se je manjšina do danes že skoraj povsem asimilirala, se še vedno pojavljajo občasni poskusi, s katerimi si prizadeva oživeti svojo specifičnost, predvsem v obliki številnih kulturnih društev.

Z izjemo tistih muslimanov, ki so naseljeni v Trakiji, se zdi, da so Cigani v Grčiji v podobnem položaju kot pripadniki te manjšine v drugih evropskih državah. Tudi v Grčiji so deležni enake diskriminacije kot drugod.

Stari kalendaristi

Gre za krščanske pravoslavne tradicionaliste, ki 1924. leta niso hoteli sprejeti novega gregorijanskega koledarja, ampak so raje ustanovili ločeno cerkev. Še naprej trdijo, da so edini pravoverni kristjani. Medtem ko jih je bilo po nekaterih ocenah med dvema vojnama več sto tisoč, jih je zdaj bistveno manj, kar priča o nenehnem preganjanju (v Grčiji je priznana le ena pravoslavna cerkev), pa tudi o modernizaciji grške družbe.

Jehovine priče

Čeprav gre za obrobno krščansko ločino, ki ima v Grčiji več deset tisoč pripadnikov, se mnogo pogosteje obravnava kot manjšina, katere člani odklanjajo služnje vojaškega roka, kar ima za posledico visoke zaporne kazni. Zaradi tega je Grčija ena izmed tistih držav, ki jo organizacija Amnesty International redno navaja v svojih poročilih. Z druge strani pa Jehovine priče preganja tudi pravoslavna cerkev, in sicer z metodami, ki so nesorazmerne številu pripadnikov te sekte.

Kateri problemi

Obstoj naštetih manjšin kot tudi stopnja tolerance, ki jo grška družba kaže do posameznih manjšin, sta rezultat dolgotrajnega boja za supremacijo, ki je na Balkanskem polotoku potekal ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja. Gonilna sila pri uresničevanju te naloge je bila nacionalizem – njegove korenine je mogoče zaslediti že v literaturi iz obdobja razsvetljenstva. Ta boj, za katerega je veljalo, da je rezultat precej nenadnega prebujanja težnje balkanskih ljudstev, da se osvobodijo turške oblasti, je v resnici posledica zgodovinskega preizkusa, ki so ga, obremenjene s paradoksi iz preteklosti, izvedle države, ki so nastajale na Balkanu.

Eden izmed dejavnikov, ki so odločilno vplivali na končni izid, je tudi nastanek grškega nacionalizma, ki so ga ob koncu 18. stoletja razvijali zlasti grški učenjaki iz dunabskih kneževin. Zaradi razlogov, ki jih je mogoče pripisati njihovem položaju v cesarstvu, so igrali pomembno vlogo pri oblikovanju nacionalističnih tez. To je privedlo do pojma »nacije« in do potrebe po njeni osamosvojitvi z uveljavitvijo državnosti. Pri propagiranju teh idej je bil grški jezik tisti povezovalni dejavnik, s katerim naj bi se ustvarila etnična identiteta ljudstva.

O nastanku zgodnjega nacionalizma priča pojem t. i. »imaginarnih skupnosti«, ki ga je ob koncu 18. stoletja uvedla grška književnost. S tem izrazom se je poskušalo poudariti dejstvo, da je turško cesarstvo sestavljeno iz več različnih narodov, med katerimi je vladala jezikovna in kulturna strpnost, za kar naj bi bila zaslužna povezovalna vloga pravoslavne cerkve. Takšno ugotovitev podkrepljuje veliko slovarjev in slovníc posameznih etničnih jezikov iz tega časa. »Najverjetneje

je Katarcis prvi pisatelj, ki je pisal v moderni grščini, in je namesto izraza 'nacija' uporabil grško besdo *ethnos* – s katero se označuje skupnost, ki se od drugih jasno razlikuje po jeziku in kulturni dediščini.« (Kitromilidis, 1990, str. 27: ta članek je glavni vir za večino podatkov, ki jih uporabljamo v tej razpravi in ki zadevajo nastanek grškega nacionalizma). Po Katarcisu je »nesporno, da je ta skupnost delovala kot jasno definirana 'civilna družba', z lastnimi državljanskimi zakoni in cerkvenimi ustanovami. Pri izvajanju oblasti v cesarstvu, ki mu je pripadala, je ta skupnost koristila privilegije svoje cerkve« (isto, str. 27–28). Tako je vero kot prvotni dejavnik povezovanja nadomestila zgodovinska identiteta, po kateri so se etnične skupine znotraj cesarstva tudi razlikovale.

Po N. Dukasu naj bi priznanje jezikovno-kulturne skupnosti, ki bi ji dominiral grški jezik, podpirala pravoslavna cerkev z namenom združitve čim večjega števila neetničnih Grkov. To poslanstvo naj bi izpeljala grška država po letu 1830. Nastanek državnosti je »povzročil politizacijo dejstev in mitov kulturne etnografije ter transformacijo kulturne razprave v politično moč in kasnejše silovite konflikte« (isto, str. 33) na celem prostoru Balkana. Prav to je tudi razlog za obstoj manjšin v vseh državah – meje so bile začrtane kot posledica mirovnih sporazumov, podpisanih ob koncu srditih vojn.

Daleč od tega, da bi s tem poskušali spodbujati novo različico »teorije konspiracije«, vendar je očitno, da je državni nacionalizem v Grčiji opravil dvojno nalogo: znotraj države mu je uspelo združiti dotlej razdrobljeno družbo in hkrati nezaščitenim delom grškega prebivalstva, ki so ostali zunaj meja miniaturne grške države iz 19. stoletja, posredovati idejo »helenizma«. Kot posledica »dinamičnega prepletanja teh dveh procesov je nastal koncept grškega nacionalnega bistva« (isto, str. 35) – najprej v obliki nacionalne vojske, ki je pomenila mehanizem za socializacijo prebivalstva, saj ji je uspelo do tedaj geografsko in socialno osamljene enote povezati v skupen vzorec začrtanega obnašanja, spodbuditi občutek pripadnosti veliki domovini in vzgajati nabornike v skupnem grškem jeziku. Prav tej vojski je uspelo izpeljati tudi drugo nalogo, in sicer z zunanjimi učinki – prebivalstvo, ki je živelo pod turško vladavino in ni bilo vedno grško, jo je sprejelo za »osvoboditeljsko«. Vzporedno s tem je država izdelala sistem izobraževanja moške populacije do vključno univerzitetne stopnje. Z uveljavitvijo skupnega jezika in enotnega tehničnega strokovnega znanja je nameravala doseči prevzgojo grškega naroda kot celote in hkrati omogočiti širjenje evropskih idej v tista področja, kjer je živelo negrško prebivalstvo, ki je seveda poskušalo asimilirati druge. Učitelje so pošiljali v »helenistična poslanstva« v najbolj oddaljena področja cesarstva, medtem ko je bila naloga precejšnjega števila konzularnih predstavništev tudi v tem, da pomagajo pri ustanavljanju grških šol in kulturnih društev, v katerih naj bi se spodbujala grška nacionalna zavest in hkrati na vse možne načine pospešila prizadevanja za osvoboditev prebivalstva. Sodnikom je bilo naloženo, da kaznujejo obnašanje, ki je bilo v nasprotju z nacionalistično kulturo države. Nastanek nacije naj bi pospešila tudi gradnja centralizirane državne strukture.

Hegemonija države nad družbo je šla celo tako daleč, da je leta 1833 prišlo do ločitve grške cerkve od carigrskega patriarhata. Ko je bilo to doseženo, je lahko pričela z uveljavljanjem svojih zahtev glede tistih ozemelj v sosedstvu, za katere je že pripravila grško verzijo »imaginarnih skupnosti« in ki jih je štela za svoje zakonite podaljške. Prebivalstvo na teh ozemljih so vselej obravnavali kot celoto, notranje razlike v smislu različnega etničnega porekla, jezika in kulturne dediščine pa so popolnoma ignorirali, kar je sprožilo ogorčen boj za nadvlado med raznimi etničnimi skupinami, ki so živele na teh področjih. Z druge strani »pa je

poziv k nacionalni enotnosti v grški politični misli sprožil nastanek splošne nestrpnosti, ki je s časom povzdignila nacionalizem v edino sprejemljiv način razmišljanja oziroma v konservativno silo, ki je bila vodilo notranje politike, po kateri se je vsak dvom o maksimalistično zastavljenih ciljih kritiziral kot nacionalna herezija (isto, str. 42).

Iz navedenega je razumeti, da je bil proces ustvarjanja nacionalne identitete naknadni rezultat državnosti. Gre za pot, ki so ji sledile vse balkanske države, in sicer v tej ali oni obliki. T. i. »makedonsko vprašanje« iz konca 19. in začetka 20. stoletja ni nič drugega kot stranski učinek boja za pripojitev tistih etničnih skupin in njihovih ozemelj, ki so bile znotraj obstoječih rivalskih držav v Grčiji, Bolgariji in Srbiji. Te ozemeljske zahteve so oživile spomine iz preteklosti in premaknile tradicionalna zaveznitva neetničnih Grkov na tem območju, v glavnem stran od pravoslavne patriarhata.

Ta zgodovinski postopek ponuja tudi razlago za visoko stopnjo nestrpnosti in nezaupanja, s katerim se srečujejo manjšine v vseh balkanskih državah. Poleg tega pa je treba poudariti, da sta diskriminacija in rasizem proti manjšinam v Grčiji tako rekoč neizogibna posledica dveh drugih zgodovinskih, če ne celo kulturnih dejavnikov. Z ene strani imamo tradicionalno nestrpnost pravoslavne krščanske cerkve, ki si je zelo prizadevala zaščititi svojo ortodoksno pred »krivo vero« oziroma vplivi drugih verskih doktrin. Tako so se npr. v prvih stoletjih krščanstva vsi tisti, ki so poskušali ponuditi drugačno verzijo krščanstva od uradne, ki jo je priznaval Carigrad, izobčili in včasih celo preganjali. Ker so ti bili »heretiki« (monofiziti, nestorijanci) v azijskih provincah bizantinskega cesarstva večina, sta njihovo odtujevanje od cesarskega centra in posledično zatiranje odločilno prispevala k nagli širitvi islama na Bližnjem vzhodu (Woodhouse, 1991, str. 31 in 38). Kasneje se je boj preusmeril proti zahodu: proti novim »heretikom«, tj. »papištom« (katolikom), za katere je na koncu celo obveljalo, da so hujši sovražniki od Turkov – predvsem zaradi križarskih vojn oziroma »zadnjih barbarskih invazij« (Runciman, 1978, XI. pogl.). Četrta križarska vojna naj bi namreč povzročila »pustošenje Carigrada, ki je brez primere v zgodovini« (isto, str. 123). Posledica te vojne je tudi protizahodno razpoloženje, ki je kot politični oziroma kulturni fenomen še vedno prisotno, in ki je svoj čas pomenilo dodaten politični motiv za povečevanje neohelenistične identitete. In končno: vselej je bil prisoten tudi antisemitizem, vendar bolj v obliki predsodkov kot v smislu eksplicitnih dejanj (Dimitras, 1984).

Sodobna grška država, ki je bila uradno priznana 1830. leta, nikoli ni bila sekularna država. Preambula k ustavi iz leta 1975 razglša, da se ustava sprejema »v imenu svete, stvarne in nedeljive Trojice« in da se za »dominantno nacionalno vero« priznava »vzhodna Kristusova pravoslavna cerkev« (3. člen, s katerim se določajo tudi načela cerkve in edina verzija Svetega pisma, ki se priznava); razglša tudi »nedotakljivost svobode veroizpovedi«; da je »vsaka znana vera svobodna«, vendar je »proselitizem prepovedan« (kar seveda velja za druge vere in ne za grško pravoslavno – 13. člen); »da je izobrazba osnovno poslanstvo države, njen cilj pa je ... razvijanje narodne in verske zavesti« (seveda v skladu z dominantno vero, 16. člen). Kot posledica naštetih ustavnih določb je v osnovnih in srednjih šolah verski (pravoslavni) pouk obvezen; zaposlovanje učiteljev, ki niso pravoslavci, je prepovedano; za vsako gradnjo ali popravilo molitvenih objektov drugih ver se zahteva dovoljenje škofa, kar včasih niti ni tako majhna formalnost. Vendar pa ta nestrpnost »do drugih« ni namenjena le tistim, ki se razlikujejo po veri in jeziku. V sodobni grški zgodovini se je kar trikrat pripetilo, da Grki, ki so izvirali iz krajev

zunaj grških državnih meja in ki so se masovno priseljevali v Grčijo, niso bili sprejeti z dobrodošlico. Takšen odnos do grških priseljencev je trajal do trenutka njihove popolne asimilacije – gre za »heterohtonce« iz 19. stoletja, za begunce iz Male Azije po 1922. letu (Zgodovina grškega naroda, 1977 in 1979) in za Grke iz Albanije in Črnega morja po 1990. letu.

Tretji vir težav, s katerimi se srečujejo manjšine, je prišel na dan šele pred kratkim, vendar pa imajo te težave povsem enako težo. Potem ko so se balkanske vojne končale (1912–13), se je grško ozemlje povečalo za 68%, prebivalstvo pa za 78%. Grčiji so bili priključeni večji del Makedonije in Epirja ter večina Egejskih otokov. Vendar pa je kot posledica teh sprememb celo tretjina nove populacije pripadala manjšinam. V tem smislu se je nekdanja Grčija, ki je bila do 1912. leta še povsem homogena, transformirala v državo, v kateri je kar 15% prebivalstva pripadalo manjšinam, ki so bile skoncentrirane zlasti v severnem delu države, blizu meja z drugimi balkanskimi državami. Večina teh držav je gojila revizionistične težnje do Grčije: rojake, živeče v Grčiji, bi lahko, ali pa tudi je, uporabljala za uresničevanje iredentističnih ciljev.

Tudi po zamenjavi prebivalstva med Turčijo in Bolgarijo je bilo (najmanj) 6% celotnega grškega prebivalstva sestavljeno iz pripadnikov manjšin. Slednje se je obravnavalo kot stalna grožnja ozemeljski celovitosti grške države, saj jih je bilo razumeti kot potencialne /oziroma celo dejanske/ trojanske konje, ki naj bi služili tujim državam pri uresničevanju njihovih ozemeljskih pretenzij. Obstajale pa so tudi drugačne oblike nestrpnosti – v tem smislu je značilen primer sefardskih Židov v Solunu. Čeprav ni bilo opaziti znakov odkritega sovraštva, jim grško prebivalstvo vseeno ni bilo naklonjeno – zavidali so jim njihovo premožnost. Da bi odpravili našteje probleme, se je grška država bolj ali manj vztrajno trudila doseči asimilacijo ali pa vsaj nevtralizirati potencialne grožnje manjšin. Pri tem ji ni uspelo, saj so »na politično orientacijo manjšin v pretežni meri vplivale tuje vlade oziroma organizacije izven Grčije, ki so računale z njihovo lojalnostjo in s tem seveda prekrizale račune grške politike« (Mavrogordatos, 1983, str. 229).

V času najbolj kritičnih volitev, ki so bile leta 1915 in 1920, s katerimi naj bi se uresničila »grška zamisel« (grški iredentizem), se je pokazalo, da so grške manjšine sovražno razpoložene do iredentističnih ciljev liberalnega vodje Elefteriosa Venicelosa. Druge volitve so prispevale k njegovemu definitivnemu padcu in poskrbele za nekoliko poenostavljeno, a vseeno tako rekoč uradno tolmačenje dveh zgodovinskih dogodkov: t. i. »katastrofe Male Azije« in trajne izgube jonske zibke grške civilizacije. S tem je bila usoda teh manjšin zapečaten, saj so bili prav liberali tisti, ki jim je bilo poverjeno organiziranje nove postiredentistične države med dvema vojnama. Konservativci, ki so jih nasledili v 30. letih in nato po drugi svetovni vojni kot tudi socialisti, ki so bili na oblasti po letu 1981, stališča obeh struj pa je podpirala velika večina intelektualcev, so zlahka sledili takšni politiki. Celo tedaj ko je odstotek teh manjšin padel na 3% in v času, ko se je nedotakljivost državnih meja štela za enega izmed glavnih načel svetovnega reda po letu 1950.

Zgodovina manjšin je torej zgodovina diskriminacije. »Prav vse manjšine so bile deležne te ali one oblike diskriminacije – v odvisnosti od stopnje in oblike njihove posebnosti ter glede na njihovo gospodarsko moč. Do diskriminacije je prihajalo tako s strani pravoslavne krščanske večine kot tudi s strani grške države. Pojavljala se je in se še vedno pojavlja v različnih oblikah – od kratenja pravic pa do grobega nadlegovanja in preganjanja« (Mavrogordatos, 1983, str. 229). V tem smislu »je občutljivost, s katero se obravnava vprašanje manjšin, dodatni pokazatelj

telj, da postopek narodne integracije, ki se je pričel pred več kot sto leti, še ni končan. Šolski učbeniki v osnovnih in srednjih šolah dobesedno molčijo o obstoju skupin, kot so Kucovlahi, Pomaki, Sarakacani, ter o albansko ali slovansko govorečem prebivalstvu v Grčiji. Hkrati pa je treba poudariti, da je identificiranje helenizma s pravoslavljem drugim verskim manjšinam, kot so rimskokatoliška, protestantska, židovska ali muslimanska, skoraj onemogočilo integracijo v prevladujočo grško kulturo. Celo danes, in sicer potem ko travmatične izkušnje v zvezi z iredentističnimi boji ob prelomu stoletja in državljansko vojno počasi izginjajo, so našteje manjšine za veliko večino etnično čistega dela grškega prebivalstva v najslabšem primeru neznane, v najboljšem primeru pa so obskurna tuja tkiva (Diamanturos, 1983, str. 55).

Osnovni problem je torej v nepriznanosti manjšin. Še do nedavna je bilo uradno stališče, da »v Grčiji obstaja le ena manjšina, muslimanska, ki je priznana z mednarodnimi sporazumi (lozanskimi) in je vsekakor verska manjšina«. Gre seveda za pristop, ki je poln nasprotij: če so muslimani v Trakiji zgolj verska manjšina, zakaj se potem v tej obliki ne priznavajo tudi katoliki, židi in protestanti? Če z druge strani vzamemo, da je prav dejstvo, da muslimani govorijo turško tisto, kar jih razlikuje od drugih nepravosлавnih Grkov, potem jim je treba priznati, da so narodna (ali etnična) manjšina. To bi seveda povzročilo priznavanje statusa manjšine tudi Grkom, ki govorijo druge jezike, tako npr. slavofonskim manjšinam, Vlahom, Ciganom, Arvanitom itd. V bistvu grški pravni sistem implicitno priznava obstoj teh manjšin, in sicer tako da loči »alogene« (različnega izvora) in »homogene« (enakega izvora) Grke. Prvi, ki jim je mogoče odvzeti državljanstvo ali pa odkloniti zaposlitev v šolah, so osebe, za katere je v skladu s sodbo državnega sodišča ugotovljeno, da ne »čutijo nacionalne pripadnosti« (Armenopulos, 1975, str. 10). Do ugotovitve, da gre za Grka z »alogenim« poreklom, se običajno pride na podlagi kriterijev, kot so: enako poreklo rase, običajno (ne pa tudi nujno) skupni jezik in vera in še zlasti skupna zgodovina ter ideali. Takšno uradno stališče Grčije je posledica nedavnega vztrajanja oblasti, po katerem muslimani v Trakiji nimajo pravice izreči se za Turke, kljub temu da so morali po administrativnem odloku iz 50. let naziv »musliman« nadomestiti z nazivom »Turek« (Helsinki Watch Report, 1990, str. 51–52) ter dejstvu, da jih šolski učbeniki še vedno obravnavajo kot »Turke« (Skulatos idr., str. 117).

Pred kratkim je izšlo pet poročil s podatki o stanju in problemih manjšin v Grčiji, in sicer: Helsinki Watch Report (1990), ki zadeva muslimane; poročilo Minority Rights Group, ki obravnava manjšine na Balkanu (Poulton, 1991); poročilo Minority Rights Society (grška podružnica Minority Rights Group) o manjšinah v Grčiji (1992); poročilo State Departmenta ZDA o kršitvah človekovih pravic po svetu (1991) in, končno, poročilo komisije pri Evropski skupnosti v zvezi z jezikovnimi manjšinami v Španiji, na Portugalskem in v Grčiji (1990). V tabelah, ki so v nadaljevanju, smo povzeli osnovne ugotovitve, ki zadevajo navedene manjšine in probleme, s katerimi se srečujejo.

A: Navedba manjšin	HW	MRG	EDM	USDS	EC
1 Muslimanska manjšina					
Turki	*	*	*	*	
Pomaki		*	*	*	*
Cigani		*	*	*	*
Gagauzi (krščanski Turki)		*			
turško govoreči					*
2 Slovani				*	*
Slavomakedonci (slovanski Makedonci)		*	*	*	
3 Arvaniti (pravoslavni Albanci)			*	*	*
4 Sarakacani		*			
5 Albanci – Čami (muslimani)		*	*		
6 Vlahi – Kucovlahi – Aromani		*	*	*	*
7 Židje		*	*		
8 Armenci			*		
9 katoliki			*		
10 protestanti			*		
11 stari kalendaristi			*		
12 Jehovine priče			*	*	
13 Cigani (nemuslimani)			*	*	

B: Diskriminacija manjšin v Grčiji

	HW	MRG	EDM	USDS	EC
I. Diskriminacija muslimanske manjšine					
1) Kršitev človekovih pravic:					
– izguba državljanstva kot posledica samovolje	*	*	*	*	
– omejeno območje gibanja okrog gorskih vasi	*	*	*	*	
– odvzem potnega lista	*				
2) Negiranje turške identitete					
– priznavanje manjšine le kot verske	*				
– prepoved turških imen v posameznih področjih, združenjih	*	*			
– zastarelost turških šolskih učbenikov	*	*	*		
– sprejemni izpiti za vstop v turške srednje šole so v grščini	*	*		*	
– neprimerni učitelji iz solunske univerze	*	*	*	*	
– država ne priznava turških diplom			*		
3) Poniževalni odnos					
– grožnje, zaslišanja, policijski nadzor in nadlegovanje	*				
4) Svoboda izražanja					
– tiskano gradivo v turškem jeziku ne obstaja	*			*	
– povzročanje motenj na turški RTV	*			*	
5) Svoboda veroizpovedi					
– ni dovoljenj za popravilo ali gradnjo mošej	*				
– verske poglavarje – muftije – izbira grška vlada	*	*	*		
– nadzorovanje »vafkov« s strani nemuslimanov	*	*	*		
6) Politična svoboda					
– spremembe volilnih okrožij med volitvami 1989	*				

- 3% nacionalni prag za sodelovanje na volitvah (vstop v državna telesa)

7) Enakost pred zakonom

- ni dovoljen za traktorje,¹ stroje in strelna orožje
- ni dovoljen za gradnjo ali popravilo hiš
- muslimanske vasi so brez infrastrukture¹
- poddržavljanje rodovitnega muslimanskega zemljišča
- ne vključevanje v javni sektor
- za muslimane ni kreditov / posojil¹
- prepoved nakupa ali prodaje zemljišč
- nepriznavanje lastninske pravice muslimanom

*	*	*
*	*	*
*		
*	*	*
*	*	*
*	*	*
*	*	*
*	*	*

II. Diskriminacija Ciganov

	HW	MRG	EDM	USDS	EC
– nimajo državlanskega statusa				*	
– taborjenje zunaj označenih območij je nezakonito				*	

III. Diskriminacija Slovanov

– prepoved tiskanega gradiva na mejah					*
– nepriznavanje jezika / združenj				*	*

IV. Diskriminacija Jehovinih prič

– ni oprostitve služenja vojaškega roka; zaporna kazen				*	*
--	--	--	--	---	---

Leta 1991 je grška vlada, resda zelo boječe, poskušala izboljšati svojo politiko v zvezi z vprašanjem manjšin, in sicer tako da je muslimanom priznala njihovo trojno nacionalno identiteto (vendar s tem, da Turke opredeljuje kot »tiste, ki so turškega porekla«), s čimer naj bi bil konec diskriminaciji. Poleg tega je ustanovila tudi Center za razvoj Trakije. Vendar je bila reakcija socialistične opozicije zelo ostra, saj je s tem v zvezi od parlamenta zahtevala odgovor; nekdanji namestnik zunanjega ministra John Kapsis pa je direktorja Centra, Johna Valinakisa, posredno obtožil, da »njegova nacionalna čustva in drža niso povsem neoporečni« (Pontiki, 26. 9. 1991). Naslednji dan se je v časopisu Katimerini pojavil komentar z ugotovitvijo, da »... ko bomo dočakali dan, ko bo g. Kapsis program Evropske skupnosti, ki ga izvajajo vrli uslužbenci državne uprave v Ministrstvu za zunanje zadeve, obtožil kot program, ki služi interesom Turčije (!), bodo tudi nas začeli skrbeti ne le načini za reševanje manjšinskih problemov, temveč tudi hipernacionalizem Machartijevskega tipa, ki je prisoten v nekaterih krogih«.

Problemi, s katerimi se srečujejo nekatere druge manjšine, zagotovo niso tako izraziti. Kljub temu pa se Židje še vedno počutijo neugodno. »Za Grčijo velja, da

¹ Te oblike diskriminacije navaja tudi Simeon Soltaridis, novinar, rojen v Carigradu (1990), po katerem stanje v Trakiji ni tako slabo, kot to skušajo prikazati manjšinski aktivisti. Kljub temu pa tudi sam ugotavlja, »da je Trakija področje, na katerem delovanje demokratičnih načel ni tako učinkovito«, kar podkrepljuje z intervjuji, v katerih manjšinski politiki in borci navajajo nekatere izmed oblik diskriminacije, ki so jih deležni. V poročilu EDM diskriminacijo manjšin bolj ali manj eksplicitno priznavajo tudi predstavniki vseh treh političnih strank.

je izmed vseh držav najbolj antisemitska. Tako se grški Židi, ki že vsa leta živijo v Grčiji, še vedno obravnavajo kot nezaželeni tujci» (Članek J. J. Cohna v časopisu Katimerini z dne 5. 10. 1991). Katoličani se pritožujejo glede dejstva, da jim oblasti ne dovolijo zaposlovanja katoliških učiteljev v šolah – celo v tistih, kjer dominirajo katoliški učenci. Pritožujejo se tudi zato, ker nekateri škofje ne dopuščajo katoliških verskih sprevedov. Protestanti so pogostokrat obtoženi, v nekatere primerih pa tudi obsojeni, da izvajajo proselitizem. Jehovine priče (in drugi, ki se sklicujejo na ugovor vesti) prebijejo mnoga leta v vojaških zaporih zato, ker nočejo nositi orožja. Tudi Cigani se pogostokrat zavračani v svojih poskusih, da bi se vključili v grško skupnost ali šole.

Potem ko se je poročilo ameriškega State Departmenta nekajkrat ozrlo na njihove probleme, včasih tudi v nerodni obliki, so končno tudi slavofonski prebivalci prvič doživeli, da jih omenjajo tudi grške oblasti (vendar ne kot Slavomakedonce). Kljub temu pa grške oblasti tej manjšini niso dovolile ustanovitve kulturnih društev. V tem smislu povsem drži, da se Grčija čuti ogrožena zaradi jugoslovanske republike Makedonije, ki skuša celemu svetu dokazati dejstvo, da obstaja ljudstvo, ki se imenuje Makedonci – kar velja za Jugoslavijo in tiste države, kamor so emigrirali, npr. v ZDA, Kanado ali Avstralijo – kot tudi dejstvo, da je v Grčiji in Bolgariji nekaj milijonov zatiranih Makedoncev, ki so neposredni potomci Aleksandra Velikega, pri tem pa ne ponuja prav nobenih dokazov za svoje trditve, ki v nobenem primeru ne držijo.

Ker so zaradi navedenega razloga Atene zelo občutljive do slavofonskega vprašanja, jugoslovanskih republik in njihovega ljudstva ne obravnavajo po njihovem imenu, temveč raje uporabljajo ponesrečeni izraz »Republika Skopje« in »Skopjanci«. Še več: grška država je izjavila, da ne bo priznala neodvisne države z zgoraj navedenimi imeni. Prav ta obsesija, ki zadeva t. i. »makedonski problem«, je privedla do tega, da so vse grške politične stranke dale enotno podporo srbskemu političnemu vodji Slobodanu Miloševiću; nekateri politiki, kot npr. prejšnji minister za Makedonijo in Trakijo v socialistični vladi, Stilianos Papatemelis, so šli tako daleč, da so podprli celo vodjo opozicije, nacionalističnega srbskega bojvnika Vuka Draškovića. Vsi pričakujejo, da bi bil z vključitvijo makedonske republike v Veliko Srbijo, za kar si omenjena srbska voditelja tudi prizadevata, problem rešen. Hkrati pa se je direktor zelo vplivnega tednika Ekonomikos tahidromos (26. 9. 1991) uprl ameriškim revijam, ki so trdile, da ima Grčija ozemeljske težnje do jugoslovanske Makedonije – šlo naj bi za »vulgarne laži«, ki so produkt bodisi »podkupljenih« novinarjev ali pa »informacij, ki so jih posredovale ameriške oblasti«. V obeh primerih se je zahtevalo, da grška vlada toži reviji zaradi širjenja neresnic. Hkrati pa je Papatemelis pozval vlado, da začne govoriti »o resnični manjšini – o grških Vlahih, ki živijo na teh prostorih in ki jih je blizu 200.000«. (To vima, 29. 9. 1991) Še več: tudi članek Nikosa Marakisa v tedniku To vima je opisoval ozemeljske težnje, ki jih imajo Grki do same Republike Makedonije, predvsem iz razlogov nacionalne varnosti.

Kakšne so perspektive?

Nekateri se sprašujejo, ali ni Grčija dokončno izgubila priložnosti, da bi državam na Balkanu in v Vzhodni Evropi (torej geografskima področjema, ki jima pripada) in ki (še) niso članice Evropske skupnosti, postala vzor za uporabo načel strpnosti in vprašanja integracije manjšin, kar je temelj vsake demo-

kracije, torej tudi tiste, ki jo zagovarja EGS. Odgovor na to vprašanje bi utegnil biti zelo pomemben tudi za samo Grčijo. Manjšine, ki obstajajo na njenem ozemlju in ki so mnogim Grkom (povprečnim državljanom, politikom, intelektualcem) sinonim za prekletstvo, bi v resnici lahko postale blagoslov – seveda le, če se država in njene vodilne strukture odločijo za razumno manjšinsko politiko in dokončno opustijo prakso poenostavljenega reagiranja na zahteve manjšin oziroma njihovih, niti najmanj altruistično razpoloženih »gospodarjev« zunaj Grčije.

Povsem se strinjam o ugotovitvi Minority Rights Group (1991), po kateri je »jasno, da predstavljajo največjo grožnjo za varnost mnogih držav prav notranji konflikti z manjšinami, kar vključuje tudi dejstvo, da te države nimajo poguma, da bi sprejele različnost. Pokazalo se je, da je zatiranje manjšin neuspešna strategija, ki sproža konflikte in zavira razvoj.

Bilo bi torej modro, da bi vlade vseh držav na tem področju kar najhitreje revidirale svojo manjšinsko politiko in s tem prispevale k večjemu medsebojnemu razumevanju v težkih časih, ki so pred nami« (str. 210).

Ta obveznost je še toliko pomembnejša danes, ko so vse balkanske države podpisale sporazum KEVS, ki pripoznava pravice manjšin in tej organizaciji dovoljuje, da lahko, če je potrebno, opravi poizvedovanje v zvezi z dejanskimi kršitvami teh pravic in tudi intervenira brez soglasja prizadete države. Med vsemi balkanskimi državami je Grčija najbolj demokratična, najmanj nestrpna do svojih manjšin in tudi najbolj razvita. Vse to ji tudi omogoča izvajanje agresivne politike. Nasprotno, če bi svojim manjšinam (katerih odstotek je nižji kot v vseh drugih državah na Balkanu) priznala pravice, ki jim gredo, bi jih lahko uporabila kot »most prijateljstva«, ki bi Grčijo povezoval s sosedi. Takšno manjšinsko stališče bi Grčiji omogočilo da, četudi nekoliko prepozno, zahteva uveljavitev pravic zdesetkane grške manjšine v Turčiji; da postane edina mejna država, ki bi podpirala Makedonijo – ob pogoju, da slednja opusti svoj iredentizem, če ne želi, da jo vsrka Srbija ali (kar je nekoliko manj verjeten scenarij) Bolgarija in, nazadnje, da mogoče celo nudi podporo Albancem, ki ne morejo zaupati ne Srbom (zaradi Kosova), ne Italijanom (zaradi okupacije v obdobju med svetovnima vojnama). Sedanja vlada je pričela s preusmerjanjem svoje politike. Čeprav gre za enkrat za sramežljive poskuse, ki pri mnogih sprožajo dvom glede njihove iskrenosti, se zdi, da je začeta usmeritev pravilna. Lahko le upamo, da bodo diplomati, ki si prizadevajo za modernizacijo politike do manjšin, kljub militantnemu nacionalizmu večine njihovih kolegov in socialistični opoziciji na koncu le uspeli.

Gre za dopolnjeno in razširjeno Dimitrasovo verzijo (191b).

Prevedla B. Hočevlar-Frantar